

L'abast de les relacions paradigmàtiques*

Comentaris al treball de Maria-Rosa Lloret “Problemes d'interfície fonologia-morfologia: La funció dels paradigmes”

Jesús Jiménez
Universitat de València

1. El treball de Maria-Rosa Lloret analitza com s'han tractat en la teoria de l'optimitat els casos en què la morfologia limita l'actuació dels processos fonològics, bé evitant que el procés fonològic actue en un entorn morfològic concret, bé assegurant que només actuarà en un entorn concret. Aquesta mena de problemes han estat abordats en la teoria de l'optimitat partint de l'assumpció que els sistemes de principis inclouen restriccions que demanen la uniformitat d'elements morfològicament relacionats. Existeixen dues menes de propostes: aquelles en què una forma es considera bàsica i la uniformitat es valora a partir d'aquesta forma, i aquelles en què totes les formes es consideren igual de representatives i la uniformitat s'avalua comparant cada forma amb la resta d'elements; en el primer cas, les relacions d'uniformitat són asimètriques, en existir un element considerat primari, i en el segon, són simètriques, en funcionar tots els elements com a base per a la comparació.

Els meus comentaris al treball de Lloret aniran dirigits en dues direccions: discutirem, en primer lloc, si són apropiades les anàlisis simètriques basades únicament en la comparació dels radicals, tal com es proposa a McCarthy (2005). La conveniència de comparar també els elements que no són radicals ens durà a la segona qüestió que comentarem: si s'amplien les possibilitats perquè un element qualsevol influísca sobre els altres, hi hauria influències prohibides per la teoria? Dit d'una altra manera, existirien analogies impossibles que, en cas d'aparèixer, invalidarien els pressupòsits de l'anàlisi?

2. El primer comentari parteix de l'assumpció següent: “En els PO, les relacions de correspondència s'estableixen només entre radicals, perquè és la part constant i estable dels paradigmes flexius. No afecta per a res les desinències flexives. Els radicals que es troben en relació de correspondència \mathfrak{R}_{PO} apareixen en les formes de sortida, perquè PO estableix correspondències entre formes superficials (OO). Per tant, les restriccions de

* Aquest treball forma part del projecte BFF2033-06590, finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència, i del projecte HUM2004-01504/FILO, finançat pel Ministeri d'Educació i Ciència i pel FEDER. Agraïsc els comentaris de Maria-Rosa Lloret sobre algunes parts del treball.

fidelitat PO avaluen la forma superficial del radical de cada membre del paradigma respecte de la forma superficial del radical de cada altre membre del paradigma per tal de minimitzar diferències.” (Lloret, aquest volum, pàg. ???) Aquesta hipòtesi no planteja gaires problemes quan s'analitzen elements interns del radical, però planteja algun inconvenient quan es comparen elements perifèrics. Considerem, en primer lloc, el quadre (1) [(14), en l'original], en què s'avaluen els resultats per al present d'indicatiu del verb *entrar* en balear.

(1)

entr	*AA	PO-DEP	SEQSON	IO-DEP
F a. <entr], entr]es, entr]a...>			*	
b. <entre], entr]es, entr]a...>		molts *		*!
c. <entre], entre]es, entre]a...>	molts *!			molts *

En l'anàlisi proposada, el candidat (1a) surt elegit perquè el radical té la mateixa forma en tots els membres del paradigma. La proposta es basa crucialment en l'assumpció que en els candidats (1b) i (1c) la vocal de suport s'ha d'interpretar com una part del radical. Ara bé, d'acord amb el principi de llibertat d'anàlisi, existeix una possibilitat formal alternativa que no violaria PO-DEP i que, per tant, podria resultar guanyadora, tal com mostrem a (2).

(2)

entr	*AA	PO-DEP	SEQSON	IO-DEP
E a. <entr], entr]es, entr]a...>			*!	
b. <entre], entr]es, entr]a...>		molts *!		*
c. <entre], entre]es, entre]a...>	molts *!			molts *
F d. <entr]e, entr]es, entr]a...>				*

En el candidat (2d) la vocal de suport s'interpreta no com una part del radical, sinó com una part del morfema de flexió; per això, en no intervenir-hi el principi PO-DEP, perquè tots els radicals són homogenis, s'afegiria una vocal de suport a la primera persona sempre que la seqüenciació de la sonicitat ho requerira: hi hauria, doncs, *jo entre*, *jo compre...*, al costat de *jo crec*, *jo cant...* Aquesta mena de problemes posen en qüestió dues premisses del tractament: d'una banda, el fet que la uniformitat dels paradigmes se centre només en els radicals, i, de l'altra, l'adscripció prosòdica de les vocals de suport.

Pel que fa a la primera qüestió, hi ha diferents maneres d'excloure els candidats amb vocal de suport, al marge de fer servir PO-DEP. Al meu parer, la manera més simple de fer-ho –i segurament la més intuïtiva– és considerar que existeix també una correlació entre els afixos, paral·lela a la que existeix entre els radicals, de manera que la vocal de

suport tampoc no pot ser analitzada com a part d'un morfema de flexió sense cap cost. En aquest sentit, la interpretació de la vocal de suport com un morfema transgrediria un principi general que demana la uniformitat de les marques de primera persona (en el cas analitzat, la manca de marca). Tanmateix, això implicaria l'afegitó al model dels paradigmes òptims d'un segon tipus de relacions paradigmàtiques i, consegüentment, la gramàtica no seria tan restrictiva.

L'adscripció de les vocals de suport al radical, decisiva en (1) per obtenir els resultats adients, planteja problemes per a l'anàlisi d'altres formes. Considerem, per exemple, el quadre de candidats de (3) [(25), en l'original], en què s'avaluen els resultats per a la seqüència /s#sáb/ en barceloní.

(3) /s#sáb/: [«.sáp]

/s ₁ #s ₂ áb/	OCP _s	AL(CL-LEX)	REAL _μ	OO-PAR	UNIF	IO-MAX	IO-DEP
a. s ₁ s ₂ áp	*!			*			
b. s ₁ «.s ₂ áp		*		*!			*
c. «s ₁ .s ₂ áp	*!						*
d. «.s ₂ áp				*!		*	
F e. «.s _{1,2} áp		*			*		*

A diferència de (2), en aquest cas l'anàlisi descansa sobre la manca d'adscripció de la vocal de suport, que no pertany ni al pronom ni al radical. Altrament, si s'adscrivira a qualsevol d'aquests elements, el clíctic i el pronom estarien perfectament alineats i seria seleccionat el candidat amb l'estructura sil·làbica no marcada [s₁«.s₂áp] (no només en aquest cas, sinó també en la resta de contextos preconsonàntics). En realitat, no és gaire difícil evitar formalment ni que la [«] siga interpretada com una part del radical en aquest cas, ni tampoc que siga considerada com una part del pronom –es podrien utilitzar les relacions paradigmàtiques i, fins i tot, es podria acceptar que la vocal de suport en la cliticització no s'ha d'adscriure a cap element, a diferència del que passa amb els afixos. Aquesta mena de problemes, però, posa en qüestió l'adscripció de les vocals de suport al radical com a via per explicar l'anivellament en els paradigmes verbals, i, atès el principi de llibertat d'anàlisi, crea un conflicte per a la gramàtica.

Les formes de (3) plantegen un segon problema menor, que s'uneix a la qüestió de quants tipus de relacions paradigmàtiques –i de quin tipus– són necessàries per donar compte de les correlacions entre fonologia i morfologia. La restricció OO-PAR afavoreix una forma superficial del tipus [VC(C)] en els contextos proclítics amb un sol pronom. El

problema d'aquesta anàlisi és que la vocal s'afegiria incorrectament en contextos com *s'agafa* o *s'adequa*, en què és innecessària des del punt de vista sil·làbic. No sembla, de tota manera, una disfunció difícil de corregir: bastaria que la restricció afegís “davant d'un hoste començat per vocal”. I és aquí on volem anar a parar: les restriccions paradigmàtiques, en aquest cas, tenen en compte les realitzacions sintagmàtiques dels pronoms, inclòs, és obvi, el pronom /s/, i seleccionen per realitzar la comparació de paradigmes només aquells casos que són contextualment equivalents. És a dir, sembla que, per decidir com es realitza un element, no sols necessitem establir les relacions paradigmàtiques entre radicals i entre afixos, sinó que també hem de comparar els candidats amb les realitzacions sintagmàtiques de cada element.

Arribats a aquest punt, la pregunta no sembla ser com donem compte de les formes reals, perquè el sistema de restriccions paradigmàtiques ens permet resoldre adequadament els problemes detectats fins ara (el problema més conflictiu, l'adscripció de la vocal de suport del pronom [s«], estaria en el pitjor dels casos tan ben o tan mal resolt com en les anàlisis prèvies). La qüestió és, més aviat, com restringim un model que permet –o que necessita– diferents tipus de relacions per obtenir els resultats correctes (relacions entre paradigmes de radicals i paradigmes d'afixos; entre les diferents ocurrències sintagmàtiques dels pronoms i, fins i tot, entre subparadigmes), és a dir, com ens assegurem que un sistema tan obert garantirà que algunes formes –i les relacions que impliquen– són impossibles o, com a mínim, molt marcades. Dit d'una altra manera, en un sistema tan obert en què fins i tot les relacions extremament locals són possibles, quina mena d'estructures falsegen el model i, consegüentment, permeten corregir-lo i millorar-lo?

3. En aquest sentit, l'anàlisi basada en la fidelitat a formes preexistents, ço és, l'anàlisi basada en relacions asimètriques, sembla conduir-nos a un tractament més restrictiu. Això sí, sempre que únicament acceptem com a bases elements preexistents reals com ara els mots, tal com proposa Kager (1999a, b); altrament, si acceptàvem qualsevol element com a base de la comparació, les anàlisis serien tan poc restrictives com les basades en relacions simètriques que acabem de presentar. Prendrem com a exemple la sonorització de consonants en català i les relacions de principis que se'n dedueixen. En català, quan un mot apareix aïlladament, o es troba en final d'enunciat, les consonants obstruents finals de paraula, incloses les fricatives i africades, es realitzen sistemàticament com a sordes (4). (Les transcripcions d'aquesta part corresponen a l'estàndard valencià.)

- (4) cu[s]
 ca[s]
 be[s]
 passe[tʃ]

En posició interna, qualsevol consonant final de síl·laba s'assimila al tret de sonoritat de la consonant següent, tant a dintre de la paraula (5a) com entre dues paraules (5b). Les consonants fricatives i africades finals de mot se sonoritzen, a més, quan precedeixen una paraula començada per vocal, és a dir, s'assimilen al tret de sonoritat de la vocal següent (6); aquest procés no afecta les fricatives i africades sordes que precedeixen una vocal dins del mot, que romanen com a sordes també en el nivell postlèxic (7).

- (5) a. desfer [des.ʃfeR]
 desconfiar [des.koM.fi.ʃaR]
 desvestir [dez.ves.ʃtiR]
 desnonar [dez.no.ʃnaR]
 b. les cases [les.ʃka.zes]
 tres tanques [tʃes.ʃtaN.kes]
 les vaques [lez.ʃva.kes]
 tres mares [tʃez.ʃma.Res]

- (6) case[Z] altes
 fal[Z] amic
 pei[Z] adobat
 passe[dZ] ample
 to[dz] a una

- (7) pa[s]eig ample
 fal[s]es esperan[s]es
 pei[ʃ]os de colors
 despa[tʃ]os oberts

En l'àmbit del mot, doncs, l'assimilació afecta les consonants de les codes, que prenen les característiques del segment que es troba a l'obertura; d'altra banda, les consonants finals es neutralitzen com a sordes. Per donar compte d'aquests dos fenòmens necessitem un principi que demane, *grosso modo*, que els trets de sonoritat s'escampen (8) i un altre principi que exigisca que les consonants de les codes no siguin sonores (9).

(8) PROPAGUEU_{LARINGI} (PROPAGUEU_{LAR}): Siga α un tret laringi lligat subjacentment a un segment X. Esteneu el domini- α cap a altres segments.

(8) NO-CODA_{SONOR}: Les consonants de les còdes no poden ser sonores.

L'ordenació PROPAGUEU_{LAR} >> NO-CODA_{SONOR} implica que una consonant només podrà ser sonora a les còdes si s'assimila al segment següent, és a dir, si PROPAGUEU_{LAR} ho exigeix (cf. *desfer* [des.ʃfeR], *desvestir* [dez.ves.ʃtiR]); en posició final d'enunciat, on PROPAGUEU_{LAR} no té cap rellevància, les consonants es realitzaran com a sordes (cf. *cus* [ʃkus], *cas* [ʃkas]). D'altra banda, el fet que les consonants assimilades estiguen sempre a la posició de coda i que, en canvi, els trets de les consonants de les obertures es mantinguin sistemàticament (cf. *caspa*, *colpeja*, *cansar*, i no **casba*, **colbeja*, **canzar*), es deu a l'actuació d'un principi específic que vetla pel manteniment dels trets a les obertures (FIDELITAT_{OBERTURA-LARINGI}). Universalment, aquest principi es trobarà al damunt del principi que demana el manteniment dels trets laringis en general (FIDELITAT_{LARINGI}).

(10) Fidelitat als trets laringis, associats a l'obertura i generals:

- a. FIDELITAT_{LARINGI} (FIDELITAT_{LAR}): Els segments de la sortida mantenen les especificacions larínigies que presentaven a l'entrada.
- b. FIDELITAT_{OBERTURA-LARINGI} (FIDELITAT_{OB-LAR}): Siga S un segment de l'entrada i α un tret laringi associat a S. Si S ocupa l'obertura en la sortida, α té un corresponent en la sortida associat a S.
- c. Jerarquia universal: FIDELITAT_{OBERTURA-LARINGI} >> FIDELITAT_{LARINGI}

L'ordenació FIDELITAT_{OB-LAR} >> PROPAGUEU_{LAR} >> NO-CODA_{SONOR} >> FIDELITAT_{LAR} permet donar compte dels casos d'assimilació a dins del mot. En el mot *desvestir*, els trets de la consonant de l'obertura es poden escampar cap a la consonant de la coda –siga quina siga la representació subjacent que li atorguem. En canvi, en un mot com *cansar* l'assimilació és inviable, perquè la consonant que podria canviar d'especificació es troba a l'obertura i FIDELITAT_{OB-LAR} descarta el candidat amb assimilació.

(11) /desvesʃtiR/, /kanʃsaR/

Candidats	FIDELITAT _{OB-LAR}	PROPAGUEU _{LAR}	NO-CODA _{SON}	FIDELITAT _{LAR}
a. des.ves.ʃtiR		*!		
F b. dez.ves.ʃtiR			*	*
F c. kan.ʃsaR		*	*	
d. kan.ʃzaR	*!		*	*

En l'àmbit postlèxic, assumirem que, paral·lelament a la família de principis FIDELITAT, que avaluen la correspondència entre l'entrada i la sortida del nivell lèxic, actuen els principis de la família UNIFORMITAT, que demanen la identitat entre les diverses ocurrencies de cada element, en aquest cas, un mot (veg. Kenstowicz 1996). Com abans, aquests principis es desglossaran en funció de la posició sil·làbica que ocupen els segments en la base, i els principis PROPAGUEU_{LARINGI} i NO-CODA_{SONOR} se situaran al bell mig de tots dos.

- (12) a. UNIFORMITAT_{LARINGI} (UNIFORMITAT_{LAR}): Minimitzeu les diferències en els trets laringis d'un element lèxic (un mot).
- b. UNIFORMITAT_{OBERTURA-LARINGI} (UNIFORMITAT_{OB-LAR}): Minimitzeu les diferències en els trets laringis dels segments associats a l'obertura en un element lèxic (un mot).
- c. Jerarquia universal: UNIFORMITAT_{OB-LAR} >> UNIFORMITAT_{LAR}.
- d. Jerarquia específica del català: UNIFORMITAT_{OB-LAR} >> PROPAGUEU_{LAR} >> NO-CODA_{SONOR} >> UNIFORMITAT_{LAR}

La seqüència *pols àcida* ens pot servir per il·lustrar el procés d'escampament en el nivell postlèxic (l'assimilació d'una consonant final al tret de sonoritat de la consonant inicial del mot següent –cf. *les vaques* [lez.ɫva.kes]– s'analitzaria com en (11), amb els principis de la família UNIFORMITAT jugant el paper de les restriccions de la família FIDELITAT). El candidat guanyador serà (13c). En primer lloc, perquè satisfà el principi superior: com que la primera [s] no es troba a l'obertura en la base, la sonorització d'aquest segment no afecta el principi UNIFORMITAT_{OB-LAR}, que avalua únicament la uniformitat entre els segments que es troben a les obertures en la base. A més, viola mínimament el principi PROPAGUEU_{LAR}, a diferència del candidat (13a), que el viola dos cops i és, per això, eliminat. Finalment, el candidat (13b), que presenta un canvi en una consonant que ja es troba a l'obertura en la base, viola UNIFORMITAT_{OB-LAR} i és descartat de la competició.

(13) Entrada: *pols àcida*

Bases: [ɫpols], [ɫasiDa]

Jerarquia: UNIFORMITAT_{OB-LAR} >> PROPAGUEU_{LAR} >> NO-CODA_{SONOR} >> UNIFORMITAT_{LAR}

Candidats	UNIF _{OB-LAR}	PROPAG _{LAR}	NO-CODA _{SON}	UNIF _{LAR}
a. pol.ɫsa.si.Da		***!	*	

b. pol.ʎza.zi.Da	*!		*	**
F c. pol.ʎza.si.Da		*	*	*

En aquest tractament que hem esbossat hi destaca el paral·lelisme existent en la relació entre la parella PROPAGUEU_{LAR} i NO-CODA_{SONOR}, d'un costat, i els principis de fidelitat i els principis d'uniformitat, de l'altre. Podria ser una casualitat, però tinc la impressió que es tracta més aviat de l'opció no marcada. Així, partint de la relació entre els principis de la família FIDELITAT i els principis estructurals que hem postulat per al català, les alternatives per a UNIFORMITAT serien les que mostrem a (14):

(14) Siga la jerarquia FIDELITAT_{OB} >> α >> FIDELITAT, on α té com a efecte la neutralització d'un tret; aleshores:

- a. UNIFORMITAT_{OB} >> α >> UNIFORMITAT
- b. UNIFORMITAT_{GENERAL} >> α
- c. $*\alpha$ >> UNIFORMITAT_{GENERAL}

En l'ordenació (14b) el principi UNIFORMITAT_{GENERAL} exigiria que totes les especificacions de les consonants de les bases es mantingueren en les seqüències postlèxiques, fins i tot les corresponents a les consonants finals de mot, que, a causa de la neutralització, són no distintives. Aquesta ordenació sembla possible, però s'ha de considerar marcada, perquè correspon a un escenari en què un tret que es considerat no distintiu en la posició de coda en el nivell lèxic seria tractat com si fos distintiu en el nivell postlèxic. En canvi, l'opció de (14c) és clarament inviable, perquè és incompatible amb l'ordenació de principis proposada per al nivell lèxic. En efecte, segons aquesta ordenació, el principi α podria alterar postlèxicament les especificacions lèxiques de tots els segments, fins i tot dels que ocupen les obertures en el nivell lèxic, de manera que no hi hauria cap dada que refermara la subjerarquia FIDELITAT_{OB} >> α .

L'opció menys marcada sembla ser (14a), que és la jerarquia que havíem postulat per al català. La jerarquia FIDELITAT_{OB} >> FIDELITAT és responsable que en el nivell lèxic els trets de les obertures reben un tractament preferent. En el nivell postlèxic, la distinció entre posicions prominents i no prominents asseguraria que només les consonants que s'associen en el nivell lèxic a posicions prosòdicament febles—i. e. no distintives—puguen assimilar-se a les especificacions laríngies d'un altre segment. En canvi, els segments associats a posicions prominents —justament els que són preservats per

FIDELITAT_{OB}— mantindrien les especificacions que tenien en el nivell lèxic. És a dir, l'alternativa (14a) correspondria a un escenari en què els segments amb trets rellevants en el nivell lèxic mantindrien el seu paper en el nivell postlèxic i, al seu torn, els segments amb trets no distintius del nivell lèxic seguirien tenint aquest caràcter en el nivell postlèxic. Dit amb unes altres paraules, en la gramàtica universal s'especificaria que, si un principi α –o un conjunt de principis– té com a efecte la neutralització d'un tret, els principis de fidelitat i els principis d'uniformitat mantindran, preferentment, les mateixes relacions respecte d'aquest principi.

4. Tot plegat, doncs, obtenim un sistema bastant restringit, atès que, com havíem previst inicialment, algunes de les ordenacions estan previstes en la gramàtica universal. D'altra banda, el sistema prediu que algunes ordenacions són impossibles o, com a mínim, molt marcades, de tal manera que, si aquesta premissa resultara ser falsa, l'anàlisi hauria de replantejar-se completament. En qualsevol cas, que la proposta basada en les relacions asimètriques presente aquests avantatges no significa que siga necessàriament superior a l'anàlisi basada en relacions simètriques: en aquest exemple treballem amb unes bases fitades amb nitidesa, els mots; sovint, però, s'han ampliat les exigències d'uniformització a bases amb uns límits molt menys precisos –els radicals, els afixos, etc.– i, aleshores, el model es revela tan poc restringit com el model simètric. Com a conclusió, doncs, sembla clar que cal implementar l'anàlisi amb mecanismes que donen compte de les relacions paradigmàtiques, però, al mateix temps, seria convenient que aquesta ampliació es fera de manera restrictiva.

Referències

- BECKMAN, Jill N. (1998): *Positional Faithfulness*. Tesis doctoral, University of Massachusetts, Amherst. (Es pot consular en línia a: <http://rucs.rutgers.edu/roa.html>, ROA # 234.)
- BENUA, Laura (1995): "Identity effects in morphological truncation." Dins: *Papers in Optimality Theory*. University of Massachusetts Occasional Papers in Linguistics, vol. 18, Jill Beckman, Laura Walsh Dickey i Suzanne Urbanczyk (ed.), 77-136. Amherst, MA: Graduate Linguistic Student Association.
- (1997): *Transderivational identity: Phonological Relations between Words*. Tesis doctoral, University of Massachusetts, Amherst. (Publicat com *Phonological Relations between Words*. New York: Garland, 2000.)
- JIMÉNEZ, Jesús (1999): *L'estructura sil·làbica del català*. València, Barcelona: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- KAGER, René (1999a): “Surface Opacity of Metrical Structure in Optimality Theory”.
Dins: *The Derivational Residue in Phonological Optimality Theory*, Ben Hermans i Marc van Oostendorp (ed.), 207-245. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- (1999b): *Optimality Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KENSTOWICZ, Michael (1994): “Syllabification in Chukchee: a constraints-based analysis”.
Dins: *Proceedings of the Formal Linguistics Society of Mid America*, vol. 4. Alice Davidson, Nicole Maier, Glaucia Silva i Wan Su Yan (ed.), 160-181. Iowa City: Department of Linguistics, University of Iowa.
- (1996): “Base-Identity and Uniform Exponence: Alternatives to Cyclicity”. Dins: *Current Trends in Phonology: Models and methods*, Jacques Durand i Bernard Laks (ed.), 363-393. Salford, Manchester: European Studies Research Institute, University of Salford.
- MCCARTHY, John J. (2005): “Optimal Paradigms”. Dins: *Paradigms in Phonological Theory*. Laura J. Downing; T. A. Hall; Renate Raffelsiefen (ed.), 170-210. Oxford: Oxford University Press. (Es pot consultar en línia a: <http://ruc.s.rutgers.edu/roa.html>, ROA # 485.)